

Bárta, Milan

A csehszlovák állambiztonság együttműködése a keleti blokk politikai rendőrségeivel 1945–1949. Történeti vázlat

A keleti blokk államai közötti, második világháború utáni állambiztonsági és hírszerzési együttműködésről írni még harminc évvel a tömb felbomlása után is nehéz feladat. Ennek elsősorban a források hiánya az oka. Különösen így van ez a közvetlenül az 1945 utáni évek esetében, amikor Csehszlovákiában még (korlátozott) demokrácia létezett. A szovjet befolyás ezért leplezetten valósult meg, a belügyminisztériumban tevékenykedő kommunisták által. Elsősorban a (Csehszlovákiában 1948-ig egymástól elválasztva működő) állambiztonsági és a hírszerzési egységekre koncentrálunk, amelyek a csehszlovák kommunisták, a szovjetek és Moszkva csatlósainak biztonsági szolgálatai számára is a legfontosabbak voltak, mivel döntő szerepet játszottak a korlátlan hatalom megszerzésében és fenntartásában. A szovjetekkel való kapcsolatot titkosan tartották fenn, az információkat gyakran csak szóban adták át, az esetleges írásos feljegyzéseket nem irattározták, ezért főleg a résztvevők, elsősorban a kommunisták visszaemlékezéseire kell támaszkodnunk. E memoárok az időbeli távolság, valamint gyakran az önigazolás szándéka miatt természetesen eltorzultak, így alapos kritikával kell használni őket. Hasonló ismereteink vannak a többi ún. népi demokratikus országgal fenntartott kapcsolatokról, ahol többnyire csak a találkozók helyszínét és idejét ismerjük, esetleg azokat a témákat, amelyekről tárgyaltak, de e tárgyalásokról nem maradtak fenn jegyzőkönyvek. Jobban ismerjük azon szovjet tanácsadók tevékenységét, akik a Rajk-per következtében érkeztek a biztonsági szolgálatokhoz. E tanácsadók már korábban is felkeltették a történészek figyelmét a politikai perekben játszott szerepük révén.¹ Ezért csak remélhetjük, hogy a jövőben sikerül ma még nem elérhető forrásokat feltárni az orosz levéltárakban, ahol e kérdéskörrel nyilván számos új információ található. Fenti körülményre való tekintettel a jelen tanulmány nem adhat teljes képet e kapcsolatokról, hanem inkább csak azok áttekintésére vállalkozik.

Már a második világháború folyamán, főleg az emigrációban, vita folyt arról, milyen legyen a háború utáni államszervezet. Határozott célokkal főleg a Moszkvában

1. Kalous, 2012; Kaplan, 1993; Petrov, 2005: 103.; Svoboda, 2004.

elő kommunisták léptek fel, míg az Edvard Beneš elnök által vezetett nyugati emigráció inkább csak alkalmazkodott az ő követeléseikhez. Hasonlóan zajlott a háború után a biztonsági szervek felállításának megtervezése is. Alapvetően három elgondolás létezett, amelyekről Moszkva és London között vita bontakozott ki. Az első lehetőség a háború előtti biztonsági testület továbbélése volt, miután megtisztítják a kollaboránsoktól és árulóktól. A második variáció azzal számolt, hogy a régi szervezetet felszámolják, és egy teljesen újat hoznak létre. A harmadik pedig az előző kettőt kombinálta, vagyis egy részben új testületet kívánt a megtisztított régi egy részének átvételével. Végül ez a változat valósult meg. A kommunistáknak még a háború vége előtt sikerült megszerezni a belügyminiszteri posztot, amelyet a régi kommunista, Václav Nosek töltött be. Továbbá keresztül tudták vinni akarataikat, ami később segített nekik az ország irányítására vonatkozó vitákban, vagyis létre tudtak hozni egy új, erősen központosított rendszerű biztonsági apparátust. A megfelelő emberek hiánya miatt ugyanakkor bele kellett egyezzenek abba is, hogy a régi testület korábbi tagjai felülvizsgálatuk után továbbra is a biztonsági szolgálatban maradhatnak. A tagságot olyan emberekkel kellett kiegészíteni, akik aktívan bekapcsolódtak a náciellenes harcba, például a volt partizánok, különféle forradalmi alakulatok, üzemőrségek tagjai közül, valamint a koncentrációs táborokból hazatérő foglyok, a nyugati és a keleti fronton harcoló katonák és a spanyol polgárháborúban részt vevő nemzetközi brigádok soraiból stb.

A köztársaság felszabadulása után formálisan is megszűntek a régi biztonsági szervek, és helyettük megalakult a Nemzetbiztonsági Testület (*Sbor národní bezpečnosti* – SNB). Ebben helyet kapott egy egyenruhás rendfenntartó egység (az addigi csendőrség és rendőrség helyett), egy készenléti egység (ez a háború utáni rendkívüli körülmények miatt volt szükséges; jelentős létszámú, felfegyverzett és gyors járművekkel is felszerelt volt), valamint egy egyenruha nélküli egység, amely az állambiztonságot (*Státní bezpečnost* – StB), a belső és a külső politikai hírszerzést, valamint a gazdasági hírszerzést foglalta magába.² Az új testület létrehozásakor azon demokratikus elvekből kellett kiindulni, amelyek a két háború közötti Csehszlovákiát jellemezték, de egyidejűleg azon nemzetközi politikai körülményekből is, amelyek a csehszlovák állam újbóli létrehozását lehetővé tették, elsősorban a Szovjetunióval fennálló szerződéses kötelezettségeket értve ide.³ A kommunisták – összhangban a kizárólagos hatalom megszerzésének tervével – megkísérelték teljes mértékben saját irányításuk alá vonni a biztonsági apparátust, ennek érdekében három alapvető módszert alkalmaztak: a lehető legtöbb tagjukat próbálták bejuttatni a biztonsági szervekbe, vezető funkciók megszerzésére törekedtek, és igyekeztek megszerezni az újonnan alapított egységeket, főleg a hírszerző, állambiztonsági, készenléti alakulatokat (később pedig a határőrséget is).

2. Kroupa, 1977: 22–23.

3. Koudelka, 1993: 10.

A csehszlovák kommunisták, akiknek vezetői Moszkvában töltötték a háború időszakát, nyilván egyeztették terveiket a szovjet vezetéssel, amely minden bizonnyal hangsúlyozta a biztonsági apparátus jelentőségét. A kommunisták már a háború idején döntő pozíciókat szereztek a Védelmi Hírszerzésben (katonai elhárításban), amelynek élére 1945 januárjában a szovjet NKVD ügynökét, Bedřich Reicint állították.

A háború után a szovjet féllel együttműködve a csehszlovák kommunisták továbbra is tájékoztatták Moszkvát a csehszlovákiai helyzetről, saját tevékenységükről és a demokratikus ellenzékéről, cserébe pedig számtalan tanácsot, ajánlást és utasítást kaptak. Ezzel összefüggésben figyelembe kell venni Csehszlovákiának a formálódó blokkon belüli sajátos helyzetét. Bár a politikai elit, benne vezető nem kommunista politikusokkal, a Szovjetunió felé hajlott, 1945 novemberének végétől kezdve már nem állomásoztak szovjet csapatok az országban, ami így kívülről nézve független, szuverén államnak látszott.

A pártapparátust irányító személyeken kívül jó kapcsolatot ápoltak a szovjetekkel a biztonsági szervek kommunista vezetői is. A szovjetek így pontos képet kaphattak arról, mi zajlik a csehszlovák biztonsági apparátuson belül. Az együttműködést főleg olyan emberek folytatták, akiknek tapasztalatai voltak a szovjet biztonsági szolgálatról; zömmel annak munkatársai vagy informátorai voltak, főleg a háború idején, vagy pedig a prágai szovjet nagykövetségen dolgoztak (Štěpán Plaček, Bedřich Pokorný, Pravoslav Janoušek, Karel Šváb, Jaroslav Hošek, Bedřich Reicin, Karel Vaš stb.). A kommunista biztonsági apparátus egyik megalkotója, egyúttal a belügyminisztériumban illegálisan működő kommunista pártszervezet elnöke, Karel Smíšek, 1945 júliusától hetente háromszor küldött táviratokat Moszkvába egy olyan titkos rádióadó segítségével, ami a CSKP főtitkára, Rudolf Slánský prágai villájának alagsorában volt elhelyezve. Ugyanide érkeztek utasítások a CSKP vezetése számára. A titkos összeköttetésről csak Smíšek, Klement Gottwald és Rudolf Slánský tudott (utóbbi erről még saját feleségét sem tájékoztatta).⁴

A biztonsági ügyek közül a szovjetek elsősorban az állambiztonsági problematika és a hírszerzés iránt érdeklődtek (itt szoros kapcsolatokat ápoltak már a második világháború idején is). A szovjetek pártfogói szerepe helyzetbe hozta az állambiztonság vezetőinek többségét, akik a kommunisták közül kerültek ki. Mindezt sokrétű tevékenységük is igazolja. Ezek az emberek gyakran ellátogattak a szovjet nagykövetségre, ahol különféle információkat adtak át a biztonsági erőkről, a politikáról és a csehszlovák élet minden területéről, írásos feljegyzéseket is beleértve. Élvezték a szovjetek támogatását, ugyanakkor jelentős rivalizálás is kialakult közöttük. Ezen „alapító atyáknak” döntő szerepe volt abban, hogy a biztonsági erőkön belül többségbe kerültek a

4. Bárta–Kalous–Povolný–Sivoš–Žáček, 2017: 444. Smíšek a kommunista hatalomátvétel után egészen 1950-ig immár legálisan folytatta a rádióadásokat a Belügyminisztériumból.

kommunisták, és kulcsfigurái lettek a CSKP hatalomátvételi törekvéseinek is. Többségük sorsa azonban nem végződött jól.⁵

Jan Kalous történész hosszú időn át tartó kutatásainak köszönhetően Štěpán Plaček tevékenységét ismerjük legjobban. Plaček a kommunista biztonsági erők egyik alapítója volt. Ő maga is elismerte, hogy állandó kapcsolatban állt a szovjet hírszerzőkkel, akiknek fontos anyagokat adott át, elemzéseket készített számukra a csehszlovák belpolitikai helyzetről, sőt ügynököket is meg kellett nyernie, akiket nem a csehszlovák szolgálatokhoz osztottak be, hanem csak a szovjetekhez (ez azonban nem volt sikeres). Ez, illetve más információk is megerősítik azt a sejtést, hogy a szovjet hírszerző szervek mellett, hogy ellenőrizni törekedtek a csehszlovák biztonsági erőket, saját, független hírszerző hálózatot is kiépítettek. Másrészt, Plaček is kapott a szovjetektől anyagokat, utasításokat és tanácsokat. Ez a kapcsolat 1945 és 1949 között nagyon intenzív volt; a szovjet kémelhárítás és hírszerzés tisztjeivel kapcsolta össze őt.⁶ Érdekelte a biztonsági apparátus munkamódszere és szerkezete, átvette a hírszerző tevékenység terminológiáját és metodikáját, ami később tükröződött a biztonsági munka átszervezésére, valamint az antibolsevik emigránsokra vonatkozó javaslatában. Ez utóbbiak főleg az NTSZ-re (Narodno-Trudovoj Szozuz – Nemzeti Munkaszövetség), az Ukrán Nacionalisták Szervezetére (OUN), illetve a jáchymovi szovjet katonákra⁷ és Ralph Parkerre (Prágában élő, korábban a Szovjetunióból tudósító brit újságíró) stb. vonatkoztak. Együttműködött az ausztriai és német megszállási zónák szovjet hírszerzőivel is, többek között arról is tárgyalt, hogy adják ki az elmenekült háborús bűnösöket Csehszlovákiának, a Csehszlovákiából elmenekült német háborús bűnösökre vonatkozó információcseréről, az elfogott bűnösök büntetési célú kiadatásának rövidebb határidejéről, szondázta annak lehetőségét, hogy a csehszlovák biztonsági szervek titkos kutatásokat végezzenek a szovjet zónában, de átadott a szovjeteknek is Gestapo-ügynököket és -munkatársakat, akiket Csehszlovákiában tartóztattak le. A szovjeteknek köszönhetően például sikerült neki visszajuttatnia Csehszlovákiába a brnói Gestapo irattárát Szászországból.

1948 februárja előtt a szovjet küldöttekkel titkos kapcsolatot tartott, 1946 nyarától járt a szovjet nagykövetségre, rendszerint éjszaka, nagyjából tíznaponta. Később különböző titkos lakásokban találkoztak, elsősorban Týihonovval.⁸ Hamar megtalál-

5. Štěpán Plačeket, aki 1948 februárjában a csehszlovák hírszerzés vezetője volt, 1949 novemberében letartóztatták, 1954 januárjában pedig 15 évi szabadságvesztésre ítélték. 1957 áprilisában szabadult. Jindřich Veselý, az állambiztonság vezetője, 1950 márciusában sikertelen öngyilkosságot követett el a biztonsági szervek vezetésében a szovjet tanácsadók érkezése miatt kialakult viták következtében. Bedřich Reicin, aki a háború alatt az NKVD munkatársa és az egyik legbuzgóbb résztvevője volt a kommunista hatalomkiterjesztésnek a hadsereg hírszerzésében, 1952 decemberében Rudolf Slánskýval, Karel Švábbal (róla még lesz szó) és másokkal együtt kivégezték.

6. Kalous, 2010: 73.

7. Jáchymovban még a Vörös (1946-tól: Szovjet) Hadsereg kivonulása után is maradt egy csoport szovjet katona, akik az uránbányákat őrizték.

8. Valódi nevén Ivan Andrejevics Csicsajev (1896–1984), szovjet hírszerző. A háború végén Csehszlovákiában élt, 1945 után diplomáciai szolgálatban.

ták a közös hangot, és megbíztak egymásban. Moszkva állítólag Plačeken keresztül bizalmatlanságát fejezte ki néhány kommunista funkcionárius ellen, akik közül többen a biztonsági erőknél ténykedtek. Tyihonov 1947 áprilisában bemutatta Plačeket M. M. Hazjanovnak, a prágai szovjet nagykövetség korábbi ügyvivőjének, aki ettől kezdve részt vett az instruálásában. Úgy tűnik, hogy Hazjanov irányítása alatt bírálni kezdték a csehszlovák hírszerzés munkamódszerét, illetve átalakult és intenzívvé vált az a tevékenység, amellyel az ország politikai irányításáról döntő vitát előkészítették. Plaček szintén a szovjetek kérésére 1948 elején listát készített a „reakció” képviselőiről, azt állítva, hogy az év kezdetén döntő összecsapást vár, és nem kétli, hogy a hadsereg és a biztonsági erők nem fognak csalódást okozni.⁹ A szovjetekkel állandó kapcsolatban állt, és a februári napok idején Tyihonov javaslatára az eszközökben nem válogatva ügynökséget kezdett szervezni a nem kommunista pártokon belül, és arra törekedett, hogy ellenőrzése alá vonja a Nyugatra vezető menekülési utakat, hogy meggátolja az emigráns központok létrehozását, vagy alternatívaként ellenőrzése alá vonja ezek összeköttetését az országgal.

A kommunisták által dominált csehszlovák hírszerzés és állambiztonság természetesen nem csak a szovjet biztonsági szolgálatokkal tartott fenn kapcsolatokat. A kezdeti bizalmatlanság a legyőzött németekkel (legalábbis a szovjet megszállási zónában), magyarokkal,¹⁰ sőt a háborúban győztes, de Csehszlovákiának komoly területi vitában álló lengyelekkel szemben gyorsan eltűnt ezen államok szovjetizálásával,¹¹ és megindult a kölcsönös kapcsolatépítés. Ezen országok, Jugoszláviával, Romániával és Bulgáriával együtt, a szovjet példa nyomán építették ki biztonsági apparátusukat, és a csehszlovák kommunisták is jártak ide „inspirációért”.

Štěpán Plaček e kapcsolatokban is komoly részt vállalt. Feleségén, Zora Plačkován (születési neve: Gavričová) keresztül sikerült Jugoszláviában kapcsolatokat kialakítania. A Szovjetunió mellett Jugoszlávia lett Csehszlovákia háború utáni legszorosabb szövetségese. Ennek oka többek közt az, hogy elismerték a háború alatti antifasiszta harcait, de szerepe volt ebben a Monarchia idejéből származó történeti hagyománynak és a két háború közötti szövetségnek, és persze annak is, hogy a két ország között semmilyen komoly vita nem volt.¹² Josip Broz Tito 1946. márciusi csehszlovákiai látogatása idején Plaček találkozott Svetislav Stefanović-Ćeća ezredessel, belügyminiszter-helyetttel, akivel megtárgyalták a két ország állambiztonsági szolgálatainak fej-

9. Kalous, 2010: 75.

10. Magyarország a háború után – tekintettel a két világháború közötti fejlődésére, illetve arra, hogy a vesztes hatalmak közé tartozott – veszélyes ellenfélnek számított (Németországgal és Ausztriával együtt). ABS, fond (a továbbiakban: f.) Hlavní správa rozvědky, r. č. 20957, Dopis nadepsaný „Soudruhu ministrě”, 8. 9. 1945. A biztonsági problematika más területein azonban már ebben az időben jelentős együttműködés alakult ki a két ország közt.

11. A csehszlovák hírszerzés már 1947 közepén Lengyelországot és Magyarországot a csehszlovák érdekek szempontjából fontos országok közé sorolta. ABS, f. Hlavní správa rozvědky, r. č. 20957, Záznam o poradě, svolané 29. 5. 1947.

12. Chrobák–Těchman–Hrabcová, 2010: 181.

lődését.¹³ Plaček elpanaszolta, hogy az állambiztonság helyzete megoldatlan Csehszlovákiában, Stefanović ismertette a jugoszláv biztonsági rendszer kiépítését, és hangsúlyozta a centralizálás előnyeit. 1946 júliusának elején, jugoszláviai magánutazása alkalmával Plaček további kapcsolatokat alakított ki az ottani belügyminisztérium képviselőivel, és ismét találkozott Stefanovićsal. A következő hónapokban és években, egészen 1948-ig a jugoszlávokkal intenzív kapcsolatot és együttműködést tartott fenn. Tárgyaltak többek között a politikai emigráció és olyan személyek megfigyeléséről, akikkel kapcsolatban valamelyik fél érdeklődést mutatott. Például diplomáták, újságírók, egyetemi hallgatók tartoztak ide, de Csehszlovákiában élő usztrasák után is nyomoztak stb.¹⁴ Prágában elsősorban Đoko Novosellel, a nagykövetség követi rangú munkatársával állt kapcsolatban. Vele nagyjából hathetente találkozott annak lakásán vagy egy kávézóban, ahol információt cseréltek Péter volt jugoszláv király tevékenységéről, a Csehszlovákiában élő jugoszlávokról, a csehszlovák diplomaták ténykedéséről, a csehszlovák külkereskedelemről stb. Kapcsolatban állt a jugoszláv nagykövetség más munkatársaival is, többek közt a jugoszláv UDB hírszerző ezredesével, Ante (Stipe) Drndićsal. Tito ebben az időben szovjet típusú rendszert épített ki Belgrádban, és Csehszlovákiával a hagyományos jó viszony fenntartására törekedett.

1946–1947 fordulóján jelentősen bővült az együttműködés Lengyelországgal és Bulgáriával is. 1946 szeptemberében szoros együttműködésről tárgyaltak *elsősorban pártvonalon keresztül* (a politikai tevékenység ekkoriban hivatalosan tilos volt a biztonsági szolgálatokban). A politikai hírszerző osztály vezető kommunista funkcionáriusai egy lengyel küldöttséggel folytattak megbeszéléseket. A csehszlovák fél dokumentumokat adott át a lengyeleknek, amelyek révén fel kellett volna tárni egy széles körű „felforgató” tevékenységet.¹⁵ A lengyelekkel tárgyaló csehszlovák küldöttek, akik közül ezúttal sem hiányzott Plaček, a két állam biztonsági szolgálatainak szerkezeti felépítésén kívül megbeszéltek konkrét ügyeket is, mint például a banderisták és az Ukrán Nacionalisták Szervezete, valamint a volt lengyel emigráns kormányfő, az antikommunista ellenzék vezetője, Stanisław Mikołajczyk és hívei elleni harcot stb. A bolgárokkal Plaček intenzív kapcsolatot tartott fenn egy bolgár hírszerzőn keresztül, Aljoša álnéven. A bolgárok többek között kérték saját diplomatáik és diákjaik megfigyelését Prágában.

A Magyarországgal való intenzív együttműködésről a negyvenes évek végéről vannak feljegyzések. 1948 októbere és novembere fordulóján indult egy küldöttség Budapestre Jindřich Veselý vezetésével, hogy baráti kapcsolatot és együttműködést létesítsen, főleg az állambiztonsági területen. Ennek alkalmával bemutatták ők az új bel-

13. Bővebben lásd Kalous, 2011: 3–14.

14. Lásd például ABS, f. 302, sign. 302-565-7, Jugoszlávská emigrace v Anglii, 16. 1. 1946.

15. ABS, f. I. správa, e. č. 20957, Úřední záznam o poradě, konané ve dnech 23.–25. září 1946, 4. 10. 1946.

ügyminiszternek, Kádár Jánosnak.¹⁶ 1949 júniusában szerződést kötöttek a határőrizeti szervek együttműködéséről. Ennek eredménye többek között a határmegbízottak kinevezése lett, akiknek az volt a feladata, hogy a közös államhatáron felmerült vitás kérdéseket gyorsan rendezzék.¹⁷ A magas szintű tárgyalások Prága és Budapest között alakultak ki, a szlovákok képviselte hiányzott. Pozsony (elsősorban a határmenti egységek révén) önállóan tárgyalta a magyar féllel, méghozzá már a prágai központ bekapcsolódása előtt, amiért szigorú megrovást is kapott.¹⁸ A biztonsági szervek funkcionáriusai külföldi utazásaikra kihasználták a párt- és kormányküldöttségek hivatalos látogatásait is. Jindřich Veselý így utazott el 1949 áprilisában Szófiába és Budapestre, az Antonín Zápotocký miniszterelnök által vezetett delegáció egyik tagjaként. A biztonsági apparátus számos vezető funkcionáriusa ebben az időben arra törekedett, hogy kövesse a környező „népi demokratikus országok” (azaz a keleti blokk államai) példáját, mert tudták, hogy ez a szovjet modell átvételét jelenti.

A biztonsági erőknél és különösen az állambiztonsági szolgálatokon belüli szovjet befolyás határozottan megerősödött 1948 februárja után, amikor Csehszlovákiában kommunista puccs zajlott le. Ebben az időszakban még nehezen volt elképzelhető, hogy a biztonsági szolgálatokban dolgozó csehszlovák munkatársak előzetes szovjet jóváhagyás nélkül kerüljenek vezető funkcióba. Állítólag Plaček már 1948 májusában támogatta, hogy hívjanak szovjet tanácsadókat a biztonsági szervekhez (nyilván a szovjet nagykövetség hírszerzőinek javaslatára), de ezt ekkor még feltehetően Rudolf Slánský, a CSKP KB főtitkára elutasította.¹⁹

1948 júniusában Plaček tanulmányutat tett a Balkánon (felkereste Jugoszláviát, Bulgáriát és Romániát), találkozott az ottani biztonsági apparátusok képviselőivel.²⁰ Főleg a hírszerzési és az állambiztonsági tevékenység érdekelte, mind a minisztériumban, mind vidéken. Ennek és korábbi utazásainak alapján, illetve a szovjet „barátokkal” való tárgyalásai nyomán kritikusan értékelte a csehszlovákiai biztonsági helyzetet, és javaslatokat tett annak változására, tevékenységének javítására, beleértve a következetes centralizálást is. Ekkor már azonban nem alkalmazhatta a jugoszláv tapasztalatokat, hanem a szovjet mintára helyezte a hangsúlyt. Július közepén javaslatot nyújtott be (az állambiztonságot irányító) BA osztály új szervezetére, az új struktúra mellett követelte a létszám komoly növelését, és javasolta egy önálló nemzetbiz-

16. ABS, f. 310, sign. 310-43-12, Úřední záznam o návštěvě představitelů státní bezpečnosti ČSR u představitelů státní bezpečnosti Maďarské lidové republiky ve dnech 30. října – 2. listopadu 1948 v Budapešti, 5. 11. 1948.

17. ABS, f. 302, sign. 302-573-21, Dohoda mezi ministerstvem vnitra ČSR a Ministerstvem vnitra Maďarské republiky ve věci spolupráce pohraničně-obranných orgánů obou států, 4. 6. 1949.

18. ABS, f. ZV, sign. ZV-4, Podsvazek Ivo Milén, Protokol o výpovědi sepsaný dnešního dne s Ivo Milénem, 17. 3. 1952.

19. Kalous, 2010: 54.

20. Uo. 86–94.

tonsági minisztérium létrehozását, amelyre azonban végül csak 1950 májusában került sor, amikor Plaček már börtönben ült.²¹

1948 júliusának elején Prágában került sor a csehszlovák, bolgár és lengyel biztonsági erők munkatársainak tanácskozására. Csehszlovákiának mindkét másik országgal intenzívebbé vált a biztonsági együttműködése. A hagyományos (a szervezeti struktúrára vonatkozó) érdekek mellett az együttműködés kiterjedt az emigráció területére és az ún. államellenes elemek, illetve a nyugati hírszerző szolgálatok és diplomaták elleni harcra. A lengyelek érdeklődtek a csehszlovákok által használt operatív technika iránt is. A modern operatív technika, sőt a pisztolyok és a páncélozott járművek iránt a bolgárok is érdeklődést mutattak.²² 1948 áprilisában Prágába látogatott a bolgár kommunisták vezetője, Georgi Dimitrov. Kíséretéből nem hiányoztak a biztonsági apparátus magas rangú képviselői sem, akik kihasználták a látogatást a csehszlovák kollégáikkal való titkos tárgyalásra. A szovjet csatlósok „klubjából” 1948-ban kiesett Jugoszlávia, amely szó szerint egyik napról a másikra a legrosszabb ellenségek egyikévé vált, és mindenki, aki ezzel az országgal kapcsolatokat tartott fenn, most gyanússá vált, beleértve a biztonsági erők tagjait is.

Štěpán Plaček természetesen nem egyedülként vett részt a szovjet blokk baráti államainak biztonsági szolgálataival létesült kapcsolatokban, habár az ő tevékenységét ismerjük a legjobban. 1948 augusztusában Lengyelországba küldtek egy, a csehszlovák biztonsági erők vezető tisztségviselőiből álló delegációt, amelynek tagjai Karel Černý, Ivo Milén, Oskar Závodský, Miroslav Staněk és Lumír (Lubomír) Kroček voltak. Többségük alaposan beírta magát az állambiztonsági szolgálatok történetébe. Lumír Kroček még 1948 decemberében Lengyelországba utazott, hogy ott két héten át tanulmányozza a szervezeti rendszert és az államellenes bűncselekmények kivizsgálásának módszereit. Neve összeforrt az állambiztonsági vizsgálati eljárások legsötétebb időszakával, amikor a törvénysértések mindennaposak voltak. Áprilisban csehszlovák delegáció járt Magyarországon, Bulgáriában és Romániában, hogy megismerkedjen az ottani rendészeti oktatással. További nemzetközi utazásokra és tárgyalásokra is sor került, amelyekről azonban sajnos csak hézagos ismeretekkel rendelkezünk.

Ami az NDK-t illeti, 1948 februárja után jelezték a német biztonsági munkatársak, hogy érdeklődnek az együttműködés iránt. A csehszlovák fél óvatosan reagált erre,²³ csak a negyvenes–ötvenes évek fordulóján vált intenzívebbé a kapcsolat.²⁴

21. Štěpán Plaček megfizetett a biztonsági apparátus 1948 februárja utáni átalakulásáért és azért, hogy védelmezői, Tyihonov és Hazjanov távoztak Csehszlovákiából. 1948 novemberében leváltották posztjáról, egy évvel később a feleségével együtt letartóztatták. Kihallgatói megpróbálták rákényszeríteni, hogy ismerje el együttműködését a titóista Jugoszláviával és a nyugati hírszerző szolgálatokkal.

22. ABS, f. 310, sign. 310-43-9, Záznam o rozhovoru s bulharskými představiteli bezpečnosti gen. Christozovem a plk. Nikolčevem a našimi zástupci, 23. 4. 1948.

23. ABS, f. 310, sign. 310-43-13, Styk s německými celními orgány – postup, 14. 3. 1949.

24. Horalíková, 2006: 211–212.

Azonban ekkor lendületet vett és a kapcsolat hamarosan az egyik legintenzívebb lett (ez elsősorban az NSZK-ba való illegális átlépés területére vonatkozó együttműködésre vonatkozik).

Az eddig elmondottakból nyilvánvaló, hogy a biztonsági szolgálatok átfogó átszervezése után, amelyre a CSKP hatalomátvételét követően került sor, még 1948 végén és 1949-nek legalábbis az elején a biztonsági munka (benne hangsúlyosan az állambiztonsággal) szerkezetét és rendszerét túlnyomórészt a környező ún. népi demokratikus államokból vették át, és nem közvetlenül a Szovjetunióból. Ezekben az országokban viszont már a szovjet módszereket használták, így alapján a szovjet tapasztalatok közvetett átvételéről volt szó. A szovjet fél természetesen számos forrásból értesült a biztonsági apparátus átalakításának terveiről, akár pártvonalon, vagy pedig a belügyminisztérium vezető tisztviselőitől. Pláčeknek az őt irányító Tyihonov és Hazjanov gyakran meg is erősítették, hogy anyagai iránt Szálin is érdeklődést mutat.

1948 végén a csehszlovák biztonsági rendszer élén Josef Pavel és Jindřich Veselý tűntek fel, akik jelentősen hozzájárultak a kommunisták februári győzelméhez. A CSKP belbiztonsági bizottsága, a párt vezető szerve, amely a biztonsági kérdésekkel foglalkozott, megbízta őket, hogy tanulmányozzák a környező népi demokratikus országok helyzetét és ennek alapján javasolják a biztonsági apparátus átszervezésének módját. Ebben az időszakban a belügyminisztérium lassan a kettéválás felé tartott – egyrészt az ún. belső igazgatásra, illetve egy olyan csoportra, amely a biztonsági kérdésekkel foglalkozik. Pavelnek és Veselýnek kellett előkészíteni több átszervezési tervet, beleértve a vezető funkciók betöltésére vonatkozó javaslatot is.²⁵ A fő feladatuk az volt, hogy előkészítsék a szigorúan központosított biztonsági szektor létrehozását, ami a szovjet példa alapján egyetlen emberre támaszkodik.²⁶ A végső jelentésben Jindřich Veselý bemutatja, hogy Csehszlovákiában az állambiztonsági szolgálat kb. 3500 főt foglalkoztat (ebből azonban csak 2000 megbízható), amit teljesen elégtelennek tartott. „Ha összehasonlítjuk a helyzetet Lengyelországgal, ahol 23 millió lakosra jut 20 000 állambiztonsági, vagy Magyarországgal, ahol az állambiztonsági szolgálatnak 8,5 millió főre kb. 6500 alkalmazottja van, akkor megállapíthatjuk, hogy a mi szolgálatunk számszerűleg rendkívül gyenge.” Majd hozzátette: „Lengyel barátaink, akikkel erről az ügyről beszéltünk, nem is akarták nekünk ezt a tényt elhinni.”²⁷

1949-ben a terror, amelyet a kommunisták vélt és valós ellenfeleik ellen indítottak el, kezdett átterjedni a rezsim támogatóira és szereplőire is. A jövőre nézve az első intő jeleket a Kominform Jugoszláviát megőrző határozata nyilvánosságra hozata-

25. ABS, f. A2/1, inv. j. 10, Zpráva o vyhodnocení písemných záznamů z jednání komise pro bezpečnost při ÚV KSČ za období březen 1948 do 15. listopadu 1950, nedatováno.

26. ABS, sb. Ministerstvo národní bezpečnosti, a. č. 20, Podsvazek 1, Protokol o výpovědi Josef Pavel, 16. 5. 1952.

27. ABS, f. 310, sign. 310-22-4, Stav a doplnění státně bezpečnostní služby, 20. 12. 1948.

lánál vehetjük észre 1948 nyarán. A törés akkor következett be, amikor 1949 májusában letartóztatták a spanyol polgárháborúban részt vevő nemzetközi brigádok egykori tagját, a háború utáni magyar kommunista titkosrendőrség vezetőjét, Rajk Lászlót.²⁸ A magyar fél kérésére Csehszlovákiában őrizetbe vették Noel Fieldet és Gejza Pavlíkot, majd átadták őket Magyarországnak. Ami Fieldet illeti, az állambiztonság vezetője, Jindřich Veselý nem akarta letartóztatni, még 1949. májusi magyarországi látogatása után sem; erre csak Mihail Iljics Bjelkin tábornok, a szovjet hírszerző szolgálat közép-európai vezetőjének személyes közbenjárása után, valamint Klement Gottwald egyetértésével került sor.²⁹ A letartóztatottak vallomásaiban hamarosan felbukkant számos csehszlovák állampolgár neve, köztük kommunistáké. A CSKP Központi Bizottsága felállított egy bizottságot, ami sürgősen felülvizsgálta a Magyarországtól kapott anyagokat, amelyekhez hamarosan társultak az állambiztonság által felvett kihallgatási jegyzőkönyvek. 1949 júniusában Gejza Pavlíkot visszaadták Csehszlovákiának, és a Mladá Boleslav-i börtönben helyezték el. Hamarosan további letartóztatottak is érkeztek mellé. Budapestre gyakran repültek a biztonsági szolgálatok és a pártapparátus képviselői, hogy figyelemmel kövessék a Rajk-ügyet közvetlenül a „forrásnál”, s természetesen nagy mennyiségű anyagot is hoztak haza magukkal.³⁰ A magyar fél a Rajk-per idejére a csehszlovák szervekkel való tárgyalás céljára közvetítőnek kijelölte a magyar biztonsági erők egyik tisztjét, Szűcs Ernőt. Ő augusztus elején javasolta Karel Švábnek (aki ekkoriban a pártapparátusban dolgozott), hogy tartsanak egy megbeszélést az ügy koordinálásáról, szovjet vezetés alatt. Egy hónappal később maga Rákosi Mátyás írt Klement Gottwaldnak, szeptember 7-én és 8-án pedig Šváb, Gottwald megbízásából, tárgyalt is Rákosival, Bjelkin tábornokkal és más funkcionáriusokkal, akik részt vettek a Rajk-per előkészítésében. A csehszlovák félre alkalmazott nyomáshoz csatlakozott Lengyelország is. Veselý szeptember 12–13-i varsói utazása során (oda is Gottwald küldte őt) elismerte, hogy Csehszlovákia még nem hívott szovjet „szakértőket” a párton belüli ellenség keresésére. Karel Šváb Rudolf Slánskýhoz fordult, aki már nem tudta megakadályozni a tanácsadók érkezését, azonban megkísérelte legalább csökkenteni a számukat (a 16-17-ből kihúzott 4-5 nevet).³¹ A nyomás pártvonalon is érvényesült, és 1949. szeptember 16-án, a Rajk és társai elleni per kezdőnapján Klement Gottwald hivatalosan is kérte szovjet tanácsadók kiküldését. Októberben megérkezett Lihacsov és Makarov, és elkezdődött a „csehszlovák Rajk” keresése.³² Rajk vádiratában az állítólagos összeesküvés csehszlovák szála már nyilvánosan is szerepelt. Szeptember végén letartóztatási hullám kezdődött, amely a spanyol polgárháborúban harcoló nemzetközi brigádok

28. Varga, 2005: 273–274.

29. *O procesech*, 1990: 30–31.

30. NA, f. Komise I, sv. 15, a. j. 249, Záznam o pohovoru se soudruhem Karlem Horčicem-Vorlasem, 2. 10. 1956; uo., Záznam o pohovoru se soudruhem Oldřichem Papežem, 24. 10. 1956.

31. Kaplan, 1993: 18.

32. Uo. 18–19.

tagjait, a Jugoszláviával kapcsolatot fenntartó személyeket érintette (novemberben letartóztatták a már többször említett Štěpán Plačeket is), valamint azokat, akik a második világháború idején Nyugaton tartózkodtak. A keresés első hulláma azonban sikertelenül zárult, ami miatt a csehszlovák kommunisták éles kritikában részesültek Budapest és Varsó részéről. A nagy politikai perre, amelyben a kommunisták is szerepelnek, Csehszlovákiának még néhány évig várnia kellett.

Václav Nosek belügyminisztert és a körülötte lévő embereket az állambiztonsági ügyekről és általában az állambiztonságról szóló döntésekből csaknem teljesen kizárták. Az állambiztonság szigorúan titokban tartotta a Rajk-perrel összefüggő kihallgatási információkat még a miniszter elől is. Az év végén Nosek végül a letartóztatásokról sem kapott tájékoztatást. Nosek egy bizalmas beszélgetésben elismerte helyettesének, Josef Pavelnek, hogy úgy véli, Csehszlovákia is keresi saját Rajkját, ez azonban nem sikerülhet, mert nálunk semmi ilyesmi nem létezik, és hogy örül, hogy ezt Slánský és Gottwald „maguk csinálják”. Teljesen tisztában volt azzal, hogy neki nem hisznek, mert a háború idején londoni emigrációban tartózkodott.³³

A helyzet komolyságáról tanúskodtak azok a látszólagos apróságok is, amelyek azonban együttesen veszélyes egészet alkottak. 1949 nyarán Pavel belügyminiszter-helyettes és a hírszerzés vezetője, Oskar Valeš szerettek volna a Balatonnál üdülni. Jiří Šindelář (Valeš alárendeltje a hírszerzésnél) viszont azt állította, hogy Szűcs Ernő már közbenjárt számára ez ügyben, és már a szállást is lefoglalta neki. Pavel azonban közölte Valešsel, hogy a CSKP KB döntése szerint neki Csehszlovákiában kell töltenie a szabadságát. Valeš jelentette Jiří Veselýnek, hogy egyedül megy. Akkori felettese azt felelte neki, hogy ezt nem tiltja meg, de nem is javasolja. Tekintettel Valeš zsidó származására (eredeti neve Wetzler volt), ott letartóztathatnák, és felesleges komplikációi lehetnek. Végül a Balatonra Valeš sem utazott el. Pedig ebben az esetben a csehszlovák biztonsági szervek két vezető funkcionáriusáról volt szó!

Már említettük, hogy a Rajk-perrel összefüggésben Csehszlovákiába érkeztek az első szovjet tanácsadók, Lihacsov és Makarov, akik korábban részt vettek a Rajk-ügy előkészítésében Magyarországon. Éppen ők voltak azok, akik vehemensen követelték, hogy hozzanak létre egy csoportot, amely a párton belüli ellenség felderítésével foglalkozik,³⁴ azt állították, hogy az ellenséget csak az állambiztonság leplezheti le, a pártszervek nem.³⁵ 1949 októberében Slánský be is hívatta a biztonsági szolgálatok vezető tisztviselőit (Noseket, Veselýt és Pavelt), és közölte: a párt, Gottwalddal az élén, úgy döntött, hogy külön vizsgálati részleget hoz létre a párt- és állami szempontból fontos esetek számára, és ennek vezetője Karel Šváb lesz.³⁶ Formálisan Šváb

33. ABS, f. Historický, sign. H-687/4, Dopis adresovaný soudruhu ministru vnitra Václavu Barákovi, 16. 10. 1956. Ugyanezt a levelet lásd még: NA, f. Komise I, sv. 22, a. j. 457.

34. NA, f. Komise II, sv. 6, a. j. 72, Záznam o pohovoru s býv. ministrem Národní bezpečnosti Kopřivou, kterého se zúčastnil s. náměstek Kudrna a s. Cerman a Smrž, 7. 2. 1963.

35. Kaplan, 1999: 191.

36. NA, f. Komise II, sv. 21, a. j. 479, Koncepce hledání nepřitele ve straně, vytvoření sektoru II A na MV, jeho úloha a podíl na jejím praktickém provádění, 4. 2. 1963. Vö. Dvořáková, 2007: 152.

az állambiztonság vezetőjének helyetteseként vezetné ezt, a minisztériumnak pedig a részleg számára biztosítani kell járműveket, helyiségeket és mindent, amire szükségük lesz. Šváb a pártapparátusból átvitte saját válogatott embereit is az állambiztonsághoz, ami a biztonsági szervek iránti bizalmatlanság újabb jele volt. A szigorúan titkosan dolgozó részleget közvetlenül a CSKP KB alá rendelték, vagyis kivonták azt Nosek belügyminiszter fennhatósága alól, sőt bizonyos mértékig az állambiztonság vezetője, Jindřich Veselý irányítása alól is.

A tanácsadók itt-tartózkodását viszont csak nagy általánosságban szabályozták, „tanácsadói” tevékenységük díjazását is beleértve, ám a negyvenes–ötvenes évek fordulójáról semmilyen konkrét egyezményt nem sikerült találni az állambiztonság és a szovjet titkosszolgálat, az MGB között. A tanácsadók kegyencekkel vették körül magukat, akik között rovott múltú egyének is voltak (például a háború alatti tevékenységük miatt), de emellett a szovjet hírszerző szervek régi munkatársai és teljesen új funkcionáriusok is, akiket a tanácsadók kihasználtak: megpróbálták őket a legmagasabb posztokra juttatni és ennek révén tovább növelni befolyásukat. A tanácsadók irányítása tovább bonyolította az eleve feszült viszonyt a csehszlovák biztonsági erőkhöz belül, és kiélezte a vezető tisztségviselők közötti vitákat. E folyamat eredménye az lett, hogy az (elsősorban állam-) biztonsági apparátus vezetőinek körében számos letartóztatásra került sor. A tanácsadók munkájának eredménye lett a nemzetbiztonsági minisztérium létrehozása is 1950 májusában. Ladislav Kopřiva, az első nemzetbiztonsági miniszter erről az alábbiakat nyilatkozta: „A minisztérium már az érkezésük után teljesen rájuk támaszkodott. Feltétlenül megbíztunk bennük, tájékoztattuk őket mindenről, tanácskoztunk velük. Tekintettel nagy létszámukra, illetve arra, hogy minden osztályon jelen voltak, teljes képük volt az egész tárcáról. Minden részleggel és osztállyal kapcsolatban álltak. Tudásuk és tapasztalataik révén igen nagy segítséget adtak munkatársainknak. A párt és a minisztérium vezetése bennük látta a megfelelő tevékenység és a szakmai irányítás garanciáját. A legtöbb fontos intézkedést ők kezdeményezték. Tanácsaik jelentősége mindenhol döntő volt.”³⁷ A tanácsadók magukkal hozták a szovjet tapasztalatokat és módszereket, amelyek az állambiztonság munkájába is beépültek. Bírálták az állambiztonság munkáját, és keményebb, „csekista” módszereket javasoltak, például kihallgatási technikákat, a fizikai erőszak új módszereit, folyamatos vallatásokat, a leülés megtiltását, éjszakai ébresztéseket. A tanácsadókkal együtt érkezett a politikai perek konstruálásának technikája is; ők határozták meg ezek koncepcióját, előkészítésüket, a kihallgatást és az előre ismert végeredményüket is.

A tanácsadók két hullámban érkeztek Csehszlovákiába. Az első 1949–1951-ben zajlott, amikor a biztonsági erőkhöz, a hadseregbe és a gazdaság területére jöttek, a második hullám pedig 1952-ben kezdődött és 1954-ben fejeződött be. Számukat pontosan nem lehet meghatározni, és nehéz csoportosítani őket tartózkodási idő és

37. *Reportér*, 1968. Melléklet, III. o.

rendeltetési hely szerint is. Néhányan évekig maradtak, mások csak két-három hónapig, és akadtak olyanok, akik csak konkrét, rövid távú feladatokat hajtottak végre.

A tanácsadók hamarosan pótolhatatlanná váltak, s még a legfőbb vezetők is, beleértve Klement Gottwald köztársasági elnököt és pártelnököt, minden fontos esetben csak akkor hoztak döntést, ha már kikérték a véleményüket.³⁸ A funkcionáriusok és a tanácsadók kapcsolata eltérő volt. Az alárendeltség fokát több körülmény is befolyásolta, többek között a funkcionáriusok politikai képességei, önbizalma és a két fél érdekei. Véleménykülönbség esetén a csehszlovák tisztségviselők általában meghátráltak, és inkább végrehajtották a tanácsadók ajánlását, még akkor is, ha azzal nem értettek teljesen egyet. A tanácsadóknak széles körű, korlátlan jogkörei voltak a csehszlovák szervekkel szemben, de semmilyen felelősséget nem viseltek, legfeljebb Moszkva felé, amely irányította őket. A tanácsadókat nagyon érdekelték a fegyveres erők, a hadsereg és a (főleg állam-) biztonsági szolgálatok, ahol átfogó egységeket, szervezett csoportokat hoztak létre saját hierarchikus szervezettel. Ennek élén a miniszter tanácsadója állt, aki alatt a tárca többi tanácsadója helyezkedett el, vidéken is. Mindkét tárcát a tanácsadók irányították, biztosítva ezzel a moszkvai központnak való alárendeltségüket.

A tanácsadók tevékenységének középpontjában 1949 és 1953 között a rezsim elenségeinek felkutatása állt, azaz a politikai perek konstruálása. 1953 után fellépésük a szovjet biztonsági módszerek teljes alkalmazására, illetve a Prága feletti moszkvai felügyelet erősítésére irányult, megteremtve a „szocialista tábor nemzetközi biztonságának” rendszerét, alárendelve a moszkvai központnak.³⁹ Számuk egyre nőtt, 1956-ban a Belügyminisztériumban (amely 1953-ban egyesült a nemzetbiztonsági tárcával) és a BM csapatainál ötvenen ténykedtek.⁴⁰ Emellett a biztonsági szolgálatok (melyek között a szovjet játszotta a vezető szerepet) nemzetközi együttműködését különféle egyezmények és megállapodások is szabályozták. A cseh Állambiztonsági Szolgálatok Levéltárában azonban az első olyan dokumentumok, amelyek az állambiztonság valamely egységének szovjet vagy másik kelet-európai társszervvel való együttműködésére vonatkoznak, csak 1958-ban keletkeztek.

A fentiekből világosan látható, hogy a második világháború után a Szovjetunió és a keleti tömb államainak hírszerző és állambiztonsági szolgálatai fontos és inspiráló forrást jelentettek csehszlovák partnereik számára is. Alapvetően már a második világháború végén (sőt néha már az alatt is) létrejöttek kapcsolatok a csehszlovák szolgálatok kommunista tagjai és a titokban itt tartózkodó szovjet hírszerzők között. A biztonsági problematikára vonatkozó tudásunk legfontosabb forrásaiá azonban ebben az időszakban a formálódó szovjet blokk s főleg Jugoszlávia biztonsági apparátusai váltak. Feltételezhető, hogy ezek már a szovjet tapasztalatok alapján működtek, és rajtuk keresztül importálta Csehszlovákia a szovjet módszereket. Ez a gyakorlat lénye-

38. Kaplan, 1993: 8.

39. Uo. 24.

40. Uo. 23.

gében 1949 közepéig tartott, amikor megkezdődtek a kommunista pártokon belüli nagy politikai perek, elsősorban a Rajk-per. A per befejeződése után a csehszlovák politikai vezetés már nem ignorálhatta azon követeléseket, melyeket főleg az állam-biztonsági szolgálatok hangoztattak, hogy szovjet tanácsadókat kell hívni. A tanácsadók hamarosan közvetett irányítás alá vonták a belügyi és a nemzetbiztonsági tárcát (s ezzel 1950 és 1953 között alapvetően minden nem katonai fegyveres erőt), és a csehszlovák biztonsági erők (sőt más területek is) számos vezető funkcionáriusának felemelkedése és bukása kifejezetten a (változó személyű) tanácsadókon múlt, akik csak Moszkvának voltak alárendelve. Az ötvenes évek elején a csehszlovák biztonsági erők így teljes egészében bekapcsolódtak a szovjet blokk biztonsági apparátusának rendszerébe, ahol természetesen egyértelműen a szovjet biztonsági szolgálat játszotta a vezető szerepet.

Fordította: *Bencsik Péter*

Levéltári források

ABS – Archiv bezpečnostních složek [Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára, Prága]

Fond Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (302)

Fond Velitelství Státní bezpečnosti (310)

Fond Sekretariát ministra vnitra I. díl (A2/1)

Fond Hlavní správa rozvědky (I. správa)

Fond Zvláštní vyšetřovací (ZV)

Fond Historický

Sbírka Ministerstvo národní bezpečnosti

NA – Národní archiv České republiky [A Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára, Prága]

Fond Komise I.

Fond Komise II.

Hivatkozott irodalom

Bárta–Kalous–Povolný–Sivoš–Žáček, 2017

Bárta, Milan – Kalous, Jan – Povolný, Daniel – Sivoš, Jerguš – Žáček, Pavel: *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989* [Az állambiztonság operatív csoportfőnökségei parancsnokainak életrajzi szótára 1953–1989]. Praha, ÚSTR–Academia.

Chrobák–Tejchman–Hrabcová, 2010

Chrobák, Tomáš – Tejchman, Miroslav – Hrabcová, Jana: Československo–jugoslávské vztahy [Csehszlovák–jugoszláv kapcsolatok]. In: Hladký, Ladislav (a kol.): *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha, Historický ústav AV ČR.

Dvořáková, 2007

Dvořáková, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek* [Az Állambiztonság 1945 és 1953 között. A hírszerző és az állambiztonsági szolgálatok szervezeti fejlődése]. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

Horalíková, 2006

Horalíková, Klára: Počátky spolupráce bezpečnostních aparátů NDR a ČSR [Az NDK és Csehszlovákia biztonsági apparátusa együttműködésének kezdetei]. *Securitas Imperii*, 14. sz. 210–235.

Kalous, 2010

Kalous, Jan: *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ* [Štěpán Plaček. Egy fanatikus hírszerző élete a CSKP szolgálatában]. Praha, ÚSTR.

Kalous, 2011

Kalous, Jan: Nerozlučné přátelství. Návštěva maršála Tita v Československu a spolupráce bezpečnostních aparátů [Elválaszthatatlan barátság. Tito marsall látogatása Csehszlovákiában és a biztonsági apparátusok együttműködése]. *Paměť a dějiny*, 1. sz. 3–14.

Kalous, 2012

Kalous, Jan: Ve službách sovětských poradců. Tlumočníci Jan (Ivan) Achremenko a Petr Bechyně [A szovjet tanácsadók szolgálatában. Jan (Ivan) Ahremenko és Petr Bechyně tolmácsok]. *Paměť a dějiny*, 4. sz. 76–83.

Kaplan, 1993

Kaplan, Karel: *Sovětské poradci v Československu 1949–1956* [Szovjet tanácsadók Csehszlovákiában 1949–1956]. Praha, ÚSD AV ČR.

Kaplan, 1999

Kaplan, Karel: *Nebezpečná bezpečnost* [Veszedelemes biztonság]. Brno, Doplněk.

Koudelka, 1993

Koudelka, František: *Státní bezpečnost v letech 1953–1968. Základní údaje* [Az állambiztonság 1953 és 1968 között. Alapvető adatok]. Praha, ÚSD AV ČR.

Kroupa, 1977

Kroupa, Vlastislav: *Sbor národní bezpečnosti 1945–1948* [A Nemzetbiztonsági Testület 1945–1948]. Praha, Naše vojsko.

O procesech, 1990

O procesech a rehabilitacích. Zpráva „Pillerovy komise” o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968 [Perek és rehabilitációk. A Piller-bizottság jelentése a csehszlovákiai politikai perekről és a rehabilitációról, 1949–1968]. Praha, Florenc.

Petrov, 2005

Petrov, Nikita Vasiljevič: Sovětští poradci Ministerstva státní bezpečnosti a příprava procesu s R. Slánským [A nemzetbiztonsági minisztérium szovjet tanácsadói és a Slánský-per előkészítése]. In: Pernes, Jiří – Foitzik, Jan (a kol.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský”*. Brno, ÚSD AV ČR – Prius, 99–104.

Reportér, 1968

Reportér, III. évf., 25. sz.

Svoboda, 2004

Svoboda, Libor: Sovětští poradci u československé armády v letech 1949–1950 [Szovjet tanácsadók a csehszlovák hadseregben 1949–1950]. In: Hanzlík, František – Vondrášek, Václav (a kol.): *Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945–1948*. Brno, Univerzita obrany, 153–166.

Varga, 2005

Varga, László: Rajkův proces [A Rajk-per]. In: Pernes, Jiří – Foitzik, Jan (a kol.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský”*. Brno, ÚSD AV ČR – Prius, 273–281.

Kulcsszavak: *Csehszlovákia, koncepciók perek, politikai rendőrség*

Outline of cooperation between Czechoslovakia and Soviet Bloc states on the issue of state security, 1945–1949

Thirty years after the collapse of the Soviet Bloc, writing about cooperation between Czechoslovakia and Soviet Bloc states on the issue of state security and intelligence following WWII remains difficult, chiefly due to a lack of documents that would serve as a starting point. Prior to the end of the war the Communists had managed to acquire the post of interior minister. Once the war had ended the Czechoslovak Communists heading the security services continued to collaborate with the Soviets, informing them about the situation in Czechoslovakia, their work and the democratic opposition, while receiving all kinds of advice, suggestions and orders from Moscow. The Soviets were therefore able to obtain a good overview of all that was going on inside the Czechoslovak security service. Such cooperation was chiefly fostered by people with experience of the Soviet security, for the most part having served as collaborators or informers (frequently in the war period) or as staff at the Soviet Embassy. The Communists also maintained strong connections with the security forces of other states in the nascent Soviet Bloc, in particular Yugoslavia, Poland and Hungary. These countries built up security apparatuses on the Soviet model and were visited by Czechoslovak Communists seeking “inspiration”. Soviet influence on security, and especially on state security units, intensified greatly after February 1948, when a Communist putsch took place in Czechoslovakia. During an extensive reorganisation of the security services that followed the Communist Party takeover, at the end of 1948 and particularly in early 1949, the structure and system of security work was predominantly imported from surrounding so-called people’s democratic countries, not directly from the USSR. The turning point came after the Rajk trial in Hungary, when Soviet advisors arrived in Czechoslovakia, bringing with them Soviet experience and methods. These were soon adopted in the work of the StB. In no time, the advisors exerted indirect control over the leadership of the Ministry of the Interior and the Ministry of National Security. Thus in the early 1950s the Czechoslovak security forces were fully incorporated into the Soviet Bloc’s system of security apparatuses, in which the Soviet security force naturally played the leading role.